

JĘZYK RUMUŃSKI A PROBLEM TERMINOLOGII RELIGIJO-KOŚCIELNEJ

HENRYK MISTERSKI

Wprowadzenie

Język rumuński jest językiem romańskim typu wschodniego. Już sama definicja wskazuje, że język rumuński obok źródłosłowu wspólnego dla wszystkich języków romańskich (łacina) jest obciążony też elementami leksykalnymi nieromańskimi. Fenomen ten jest ściśle związany z historią i ewolucją języka rumuńskiego.

Naród i język rumuński ukształtował się na olbrzymim i zromanizowanym terytorium karpacko-naddunajskim, które obejmowało prowincje Cesarstwa Rzymskiego, tj. Dację północno-naddunajską, tj. dzisiejszą Oltenię, Banat i Ardeal (Siedmiogród), Muntenię (Wołoszczyznę), południową Mołdawię, a także terytoria południowo-naddunajskie wzdłuż rzeki i Dobrudżę, zaś w kierunku zachodnim prowincje, które pod względem administracyjnym były ściśle związane z Dacją, tj. Panonię, Dardanię i dwie Mezje.¹

Nie można do końca stwierdzić, kim byli twórcy cywilizacji omawianego terytorium. Najprawdopodobniej byli nimi Trakowie, a zwłaszcza ich północna odgałęzienie, a więc Dako-Getowie, lub też inna populacja współczesna Dako-Getom.²

Specjaliści przedmiotu (m.in. Giurescu C., Petrovici E., Rosetti A.) są absolutnie zgodni, iż Dako-Getowie zamieszkiwali tereny karpacko-naddunajskie począwszy od 1800 r. przed naszą erą.

Dakowie i Getowie posiadając wysoko rozwiniętą cywilizację zamieszkiwali pierwsi – północną, a drudzy południowo-wschodnią część terytorium karpacko-naddunajskiego, zaś wedle świadectwa starożytnego historyka Strabona, mówili tym

¹ Rosetti Alexandru (red.), *Istoria limbii române*, Editura Pentru Literatură, București 1968, s. 77-78.

² Misterski Henryk, *Krótki rys historii języka rumuńskiego*, w: *Sufiksacja w języku rumuńskim*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1987, s. 11 et passim.

samym językiem. Czynnikiem, który zdecydował o ostatecznym charakterze języka rumuńskiego jako języka romańskiego była kolonizacja Dacji przez Rzymian. Trwała ona niezmiernie krótko, bo ok. 170 lat, a więc niespełna dwa wieki (106-275 r. naszej ery), jednakże sam proces romanizacji okazał się na tyle skuteczny, iż w efekcie kolonizacji rzymskiej powstał naród rumuński, zaś pod koniec VII i z początkiem VIII wieku wyodrębnił się – wskutek ustania wpływów łaciny klasycznej na język mówiony – język rumuński.³

Prowincja Dacja – kolebka narodu i języka rumuńskiego zdobyta przez Trajana z początkiem II wieku – znalazła się wkrótce w bardzo ciężkim położeniu ze względu na grożące jej niebezpieczeństwo najazdów. Z polecenia Aureliana w 271 r. legioniści rzymscy wycofują się na południe od Dunaju.

Położenie geograficzne Rumunii miało niewątpliwie swój udział w kształtowaniu języka rumuńskiego i wpłynęło na kierunek jego ewolucji.

Wszystkie kraje romańskie tworzące tzw. Romanię usadowiły się na rozległym terytorium, które obejmowało Półwysep Iberyjski, Francję, część Belgii, zachodnio-południowe kraje alpejskie, Włochy łącznie z wyspami i Rumunię. Należy wyraźnie podkreślić, że proces romanizacji Dacji przebiegał wręcz gwałtownie, że była to jedyna prowincja całkowicie zromanizowana w części wschodniej imperium i jednocześnie pierwsza, która została utracona. W ciągu 230 roku naszej ery mają miejsce niebezpieczne ataki na tę prowincję, głównie ze strony Gotów. Cesarz Aurelianus nie widząc szans obrony wycofuje swoje wojska, a także administrację. W 375 roku pustoszą Dację Hunowie, jednakże mimo tak skomplikowanej sytuacji proces romanizacji trwa do końca VI wieku, przede wszystkim na obszarach położonych na południe i północ od Dunaju.⁴ Wreszcie w VI wieku jako ostatni pojawiają się Słowianie, sytuując się w północnej części Dunaju oraz przy ujściu rzeki. W ciągu VI i VII wieku Półwysep Bałkański aż po wyspy na Morzu Egejskim został przez Słowian opanowany.⁵

W zaistniałej sytuacji w ciągu VI i VII wieku dochodzi do swoistego zmieszania się ludności zromanizowanej z ludnością słowiańską. W tym procesie asymilacji czynnikiem decydującym był język. Nic ulega żadnej wątpliwości, że w tym przypadku Słowianie odegrali tę samą rolę co ludy germańskie na Zachodzie. Asymilacja Słowian z ludnością zromanizowaną przebiegała podobnie jak asymilacja Franków i Burgundów przez Gallów, Longobardów przez Itatów i Wizygotów przez zromanizowanych Celtów w Hiszpanii i Portugalii.⁶

Bilingwizm rumuńsko-słowiański jest procesem długotrwałym, sięgającym co najmniej do XVI wieku. Jeśli wpływy słowiańskie wywarły stosunkowo minimalny wpływ na system fonetyczny języka rumuńskiego i jego strukturę morfologiczną, to w słownictwie jest on wyczuwalny. Zapożyczenia słowiańskie stanowią około 20%

³ Mistowski Henryk, *Recepcja polskich zapożyczeń leksykalnych w "Dokumentach słowiańsko-moldawskich" (w aspekcie superstratu słowiańskiego i reromanizacji języka rumuńskiego)*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1976, s. 10 et passim.

⁴ Rosetti Alexandru, op. cit., s. 286.

⁵ Ibidem, s. 287 et passim.

⁶ Mistowski Henryk, *Sufiksacja...* op. cit., s. 14 et passim.

podstawowego zasobu wyrazów języka rumuńskiego w stosunku do 60% wyrazów pochodzenia łacińskiego oraz 20% zapożyczeń innego pochodzenia.

Słownictwo rumuńskie pochodzenia słowiańskiego dotyczy różnych dziedzin tworząc swoiste pola semantyczne takie jak: handel, narzędzia i przedmioty użytku domowego, niektóre terminy pokrewieństwa, przyrodę, rolnictwo, terminologię abstrakcyjną, terminologię kościelną i religijną, wojskowość, żywność i rybołówstwo. Można powiedzieć, że na tym etapie historii języka rumuńskiego słownictwo słowiańskie zastąpiło po części terminy łacińskie. Zapożyczenia słowiańskie przenikały do języka rumuńskiego w różnych okresach: między VI i XII wiekiem, następnie w XIII wieku, tj. w okresie organizacji państw rumuńskich i wreszcie po XIII wieku. Należy też wyróżnić te zapożyczenia słowiańskie, które weszły do języka rumuńskiego za pośrednictwem słowa pisanego. Chodzi tutaj o zapożyczenia: średnio-bułgarskie, które przenikały do języka rumuńskiego razem z pojawieniem się piśmiennictwa słowiańskiego w X wieku na obszarach dzisiejszej Rumunii, ze szczególnym nasileniem od XIV do XVII wieku. Następnie mamy zapożyczenia serbskie przede wszystkim na Wołoszczyźnie, ale także w Transylwanii, zaś w Mołdawii zapożyczenia wschodniorosyjskie. Wymienić też trzeba zapożyczenia w tzw. *Dokumentach słowiańsko-moldawskich*, które przetrwały w Mołdawii do XVIII wieku, wreszcie zapożyczenia rosyjskie, obecne w języku rumuńskim już w XVIII wieku i w pierwszych dziesiątkach XIX wieku.⁷

Wpływy słowiańskie, chociaż najrozleglejsze ze wszystkich obcych wpływów, nie zagraziły strukturze języka rumuńskiego, która pozostała łacińska w podstawowych systemach cząstkowych, tzn. w systemie fonologiczno-fonetycznym, w systemie leksykalnym i morfo-syntaktycznym.

W czasie przenikania do języka rumuńskiego terminów słowiańskich za pośrednictwem tekstów rękopiśmiennych, a później drukowanych – dają się zauważyć wpływy węgierskie, tj. od IX do X wieku. Jednak wyraźne ślady elementów węgierskich w języku rumuńskim pojawiają się w ciągu XI i XII wieku.

Język rumuński jako język romański zachowując strukturę łacińską, został potraktowany także jako język bałkański, który obok języka albańskiego, nowogreckiego, bułgarskiego, serbskiego i tureckiego wszedł w skład bałkańskiej „ligi językowej”. Zaszeregowanie języka rumuńskiego do „ligi bałkańskiej” było spowodowane położeniem geograficznym i obcowaniem tego języka z wymienionymi językami. W grupie tzw. języków bałkańskich – język rumuński jest jedynym językiem romańskim. Z perspektywy historycznej można więc mówić o romańszczyźnie bałkańskiej.

Języki „ligi bałkańskiej” posiadają także wiele elementów wspólnych, które przenikały do poszczególnych języków. Ludy Półwyspu Bałkańskiego, m. in. Rumuni i Albańczycy, zajmując się wypasem owiec, przemierzały duże przestrzenie kontaktując się między sobą. W zaistniałej sytuacji język rumuński powinien posiadać elementy pochodzenia autochtonicznego. Mimo usilnych starań nie zdołano po dzisiejszy dzień

⁷ Zob. m. in. Mihăilă G., *Contribuții la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română (pe baza Atlasul lingvistic român)*, w: „Romanoslavica”, VII, București, 1963.

dopracować się zadowolających wyników. Brakuje ciągle dokładnych danych o językach, jakimi posługiwały się populacje tubylcze podbite przez Rzymian we wschodniej części Cesarstwa. Wobec takiego stanu rzeczy, odwołano się do analogii za pomocą języka albańskiego. Wymienione populacje składały się w większości z plemion trackich, zaś Albańczycy jak się na ogół sądzi – są kontynuatorami grup etnicznych tego samego pochodzenia. Właśnie ta okoliczność pozwala na identyfikację niektórych terminów pochodzenia autochtonicznego w języku rumuńskim pod warunkiem, że występują one również w języku albańskim.⁸ Obecność pasterzy rumuńskich zanotowano na początku XIII i w ciągu XIV wieku, właśnie w Albanii, Epirze i Tracji. W kwestii języka należy zauważyć, że większość terminów albańskich porównywalnych z terminami rumuńskimi należy do podstawowego słownictwa rumuńskiego.⁹

W starożytności Półwysep Bałkański dzielił się na dwie strefy: rzymską, tj. zromanizowane prowincje: Dalmację, Mezję górna i dolną, Dację, oraz na strefę grecką obejmującą pozostałe terytoria na południe od Skopje aż po Morze Czarne. Cywilizacja grecka również zaważyła w znacznym stopniu na kulturze rumuńskiej, literaturze i języku. Fenomen zawdzięczać należy kolonistom greckim osiadłym na wybrzeżu Morza Czarnego jeszcze w VII wieku przed naszą erą, którzy osiedlili się w takich ośrodkach jak Tomis – dzisiejszy port Constanța czy Bisericuța. Ze względu na długie obcowanie miejscowej ludności zromanizowanej ze Słowianami można też mówić o kulturze bałkańsko-naddunajskiej, która sięga swymi korzeniami do starej kultury romańsko-bizantyjskiej (IV-VI w.) w basenie Dunaju.¹⁰

Do VI wieku ludność zromanizowana z prowincji naddunajskich została oddzielona od wpływów greckich, właśnie za sprawą Słowian. Słowianie zaangażowani w walkach z Cesarstwem bizantyjskim sprawili, że ludność zromanizowana ulegała tylko w pewnym stopniu wpływom greckim. Nie posiadamy do tej pory zbyt wiele danych w odniesieniu do romańszczyzny naddunajskiej od VII do X wieku.¹¹ Nie ulega wątpliwości, że wspomniana ludność zromanizowana z regionów naddunajskich znajdowała się w kręgu oddziaływania kultury bizantyjsko-słowiańskiej. W tym okresie też weszły do języka rumuńskiego pierwsze terminy kościelne pochodzenia bizantyjskiego. W latach 971-1185 Dobruża (Dobrogea) znajduje się pod panowaniem Bizancjum, zaś ożywiony handel floty bizantyjskiej na Dunaju sprawia, że do języka rumuńskiego przenika sporo toponimów pochodzenia bizantyjskiego. W ciągu XII-XIV wieku język rumuński przyjmuje drogą pośrednią ok. 47 dalszych słów pochodzenia bizantyjskiego głównie z terminologii kościelnej i religijnej, zaś w okresie od XIV do

⁸ Zob. m. in. Rosetti Alexandru, op. cit., podrozdział: *Elemente vocabularului comun românei și albanezei*, s. 264-276.

⁹ Mistowski Henryk, *Paralele leksykalne rumuńsko-albańskie*, w: „Balcanica Posnaniensia”, VI, UAM, Poznań 1993, s. 352. Zob. również Poghirc Cicerone, *Limba română în lumina lingvisticii indoeuropene*, Wyd. Universitatea din București 1971.

¹⁰ Barnea I., Iliescu O., Nicolescu C., *Cultura Bizantină în România (La Culture Byzantine En Roumanie)*, Wyd. Comitetul De Stat Pentru Cultură Și Artă, București 1971, s. 31.

¹¹ Na temat romańszczyzny bałkańskiej, zob. b. kompetentną pracę: Gogolewski Stanisław, *Kategoria przypadku w słowiańskich i romańskich językach ligi bałkańskiej*, Wyd. Acta Universitatis Lodzianis, Łódź 1982.

XV wieku – ponad 50 hellenizmów.¹² Upadek Konstantynopola w 1453 r. nie oznaczał końca wpływów kultury bizantyjskiej, albowiem trwało jej dalsze oddziaływanie na narody Europy wschodniej, a więc Turków, Greków, Serbów, Bułgarów i rzecz jasna Rumunów. W XVII i XVIII wieku na dworach panujących w księstwach rumuńskich pojawiają się dostojnicy i urzędnicy greccy. Literatura i sztuka tego okresu nacechowana była ideałami bizantyjskimi. W ciągu XVIII wieku wpływy greckie są szczególnie wyczuwalne, zwłaszcza w okresie panowania Fanariotów, tj. w latach 1711-1821. W tym okresie język grecki stał się oficjalnym językiem kancelarii dworskich. Należy wyraźnie podkreślić, że w odniesieniu do południowo-wschodniej części Europy trzeba mówić o istnieniu pierwiastków humanizmu wschodniego. Wymieniona część Europy, w tym także Rumunia, posiada zdecydowanie cechy kultury bizantyjskiej.¹³ W leksyce rumuńskiej znajdujemy również pewien procent (3,62) elementów pochodzenia tureckiego. Są one widoczne w takich dziedzinach jak handel, rolnictwo i przedmioty użytku domowego. Są one wynikiem nie tylko bliskiego sąsiedztwa, lecz głównie kilkunastowiekiew niewoli tureckiej. Wyżej przytoczone fakty wskazują jednoznacznie, że język rumuński w swej strukturze romańskiej posiada wiele elementów leksykalnych indoeuropejskich.

W niezwykle trudnej sytuacji znalazł się język rumuński pod koniec XVIII i z początkiem XIX wieku, a więc w momencie kiedy powstały warunki do tworzenia nowoczesnej kultury i rozwoju rumuńskiego języka literackiego. Jest to bowiem okres rozpadu stosunków feudalnych. Jest to jednocześnie okres ostrej konfrontacji dwu tendencji lingwistyczno-literackich. Z jednej strony stanęli reprezentanci tzw. Szkoły ardeleńskiej (siedmiogrodzkiej) – łańcińskiej, którzy powodzenie rozwoju języka rumuńskiego widzieli w nawrocie do źródeł łańcińskich, zarówno w ortografii, słownictwie, jak i w gramatyce, a z drugiej – zbliżonej do niej prądem tzw. italianizmem z Heliade Rădulescu na czele.

Tendencjom tym przeciwstawili się z powodzeniem przede wszystkim pisarze reprezentujący prąd historyczno-narodowy, uważając, że język jako historyczny wytwór narodu powinien się rozwijać w oparciu o język narodowy i istniejącą tradycję narodową. Do pisarzy tych należeli m. in.: V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, N. Bălcescu, I. Ghica, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, A. Russo i inni. W XIX wieku pojawia się w języku rumuńskim nowy element, tj. neologizm łańciński i romański. Okresem nasilenia się neologizmów romańskich w języku rumuńskim są lata 1760-1860. Wiek XIX jest dla języka rumuńskiego okresem przełomowym w sensie jego odnowy i rozwoju. Mamy bowiem do czynienia z przenikaniem do słownictwa rumuńskiego dużej ilości neologizmów łańcińskich i romańskich, głównie francuskich niezbędnych do wyrażania nowych pojęć z jednoczesną eliminacją słów pochodzenia słowiańskiego, tureckiego i nowogreckiego. Jest to jednocześnie okres konsolidacji w

¹² Mihăescu H., *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Wyd. Editura Științifică, București 1966, s. 175-186.

¹³ Chițimia I.C., *Umanism occidental și umanism sud-est European*, w: „Revista de istorie și teorie literară”, t. 21, nr. 1, București 1972, s. 25. Zob. również: Chadzinkolau Nikos, *Oświecenie (1670-1821), 1. Fanarioci*, w: *Literatura Nowogrecka 1453-1983*, PWN, Warszawa-Poznań 1985.

języku rumuńskim norm i tradycji wytworzonych przez język literatury religijnej i język kronikarzy rumuńskich. Jest to wreszcie okres modernizacji systemu ekspresji literackiej za pośrednictwem literatur obcych, głównie jednak literatury francuskiej. W związku z masowym napływem neologizmów łacińskich i romańskich – pojawił się w językoznawstwie rumuński termin: reroanizacja. Termin ten niezależnie od wszelkich skojarzeń kulturalnych – odnosi się przede wszystkim do języka i oznacza zwrócenie się do języków romańskich zachodnich – głównie w sferze leksyki. Proces ten nazwie Alexandru Niculescu procesem okcydentalizacji romańskiej (procesul de occidentalizare romanică) języka i literatury rumuńskiej.¹⁴ Kontakt języka rumuńskiego z kulturą zachodnią realizował się niekiedy za pośrednictwem kultury nieromańskiej, np. kultury polskiej w XVI, a zwłaszcza w XVII wieku.¹⁵ Tak więc język rumuński, cała kultura rumuńska po prawie 12 wiekach izolacji łączy się z Romanią zachodnią.

¹⁴ Niculescu Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1978, s. 5.

¹⁵ Na temat związków kulturalnych polsko-rumuńskich, polsko-mołdawskich, związków językowych i literackich, historycznych i wpływu kultury polskiej na kulturę rumuńską zob. m. in.: Iorga N., *Polonais et Roumains*, București 1921, Wedkiewicz S., *Zarys dziejów wpływu polskiego na historię umysłową Rumunów*, w: *Sprawozdania PAU*, 2, Kraków 1922, Panaiteșcu P. P., *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București 1925, Biedrzycki E., *Związki kulturalne polsko-rumuńskie*, Lwów 1933, Łukasik S., *Pologne et Roumanie*, Paris-Varsovie MCMXXXVIII, Deboveanu-Mălaeșcu E., *Letopisețul Țării Moldovei de Grigore Ureche*, w: „Analele Universității București”, 25, București 1962, Mitu M., *Termeni de origine polonă în documentele slavomoldovenesti*, w: „Romanoslavica”, VIII, București 1963, Lintă E., *Documente în limba polonă emise de cancelariile Domnilor Români (sec. al XVI-lea și al XVII-lea)*, w: „Romanoslavica”, XII, București 1966, Sorohan E., *Formația intelectuală a lui Miron Costin*, w: „Analele Științifice ale Universității <Al. I. Cuza>”, t. XV, Iași 1969, Mistewski H., *Związki Dosoftei'a z Polską*, w: „Psaltirea în versuri” *Metropolity Mołdawskiego a „Psalterz Dawidów” Jana Kochanowskiego*, Wyd. UAM, Poznań 1970, Demel J., *Charakter stosunków rumuńsko-polskich*, w: *Historia Rumunii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, Mares N., *Nieznaný polski poeta Tadeusz Hyždeu (1769-1835), ze stosunków polsko-rumuńskich w XVIII wieku*, w: „Przegląd Humanistyczny”, 6, Warszawa 1971, Chițimia I. C., *La signification contemporaine des relations culturelles roumano-polonaises au XIIIe siècle*, w: „Revue Roumaine d'histoire”, nr. 1, București 1974, Mistewski H., *Wpływy polskie na ile superstratu słowiańskiego w języku rumuńskim*, w: *Recepcja polskich zapożyczeń leksykalnych w „Dokumentach słowiańsko-mołdawskich”*, Wyd. UAM, Poznań 1976, Petrică I., *Confluente culturale româno-polone*, București 1976, Szulc I., *Rzeczpospolita a Renesans w kulturze umysłowej Mołdawii XVI i XVII wieku*, w: *Polska – Niemcy – Europa*, Poznań 1977, Niculescu A., *Occidentalizarea romanică a limbii și a culturii românești moderne*, w: *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București 1978, Petrică I. (red.), *Relații culturale româno-polone*, București 1982, Dimitrescu F., *Correspondențe româno-polone în scrierea românească din secolul al. XVI-lea*, w: Petrică I. (red.), *Relații culturale româno-polone*, București 1982, Mistewski H. (red.), *I. C. Chițimia, Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne*, Warszawa 1983, Mistewski H., *Le „Pater Noster” roumain dans la transcription latine*, w: „Studia Romanica Posnaniensia”, vol. 10, UAM, Poznań 1983, Widlak S., *Culegere de texte românești vechi, cu comentarii și glosar etimologic*, Skrypty Uczelniane Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1984, Budziszewska W., *Rumuńskie mity lunarne*, w: „Euhemer – Przegląd Religioznawczy”, 2 (132), Warszawa 1984, Czamańska L., *Rumuńska imigracja polityczna w Polsce XVII wieku*, w: „Balcânica Posnaniensia”, VI, UAM, Poznań 1993, Czamańska L., *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Wyd. UAM, Poznań 1996, Velea S., *Universalisti*

Rumuńska terminologia religijno-kościelna

W zromanizowanych prowincjach północno-naddunajskich kościoł chrześcijański był podporządkowany biskupstwu prowincji iliryskich. Po nadejściu Słowian i zniesieniu tych biskupstw – społeczność chrześcijańska reorganizuje kościół, który od tej pory jest zależny od Konstantynopola.¹⁶

Od X wieku datuje się organizacja kościoła na terenach dzisiejszej Rumunii. Kościół ten w specyficznych warunkach oddziaływania kultury bizantyjsko-słowiańskiej organizuje się według wzorców słowiańskich zapożyczonych z Bizancjum. Powstaje zatem kościół prawosławny (Biserica Ortodoxă)¹⁷, który odegrał ogromną rolę w promowaniu kultury rumuńskiej. Tę samą rolę jaką odegrał Kościół katolicki w krzewieniu kultury we Francji czy w Polsce, w Rumunii odegrała Cerkiew prawosławna. Rumunia jest też jedynym krajem romańskim, w którym miejs ce Kościoła katolickiego zajęła Cerkiew prawosławna. Piśmiennictwo rumuńskie powstawało w ścisłym powiązaniu z kulturą religijną wyrażaną w języku słowiańskim, który dzięki Apostołom Słowian św. św. Cyrylowi i Metodemu – stał się językiem służącym prawie połowie świata. Język rumuński pozostał językiem romańskim, podczas gdy w liturgii pozostał wierny językowi słowiańskiemu. Wprowadzenie języka rumuńskiego do kościoła w dosłownym tego znaczeniu dokonuje się dopiero w drugiej połowie XVII wieku. Powstają wtedy fundamentalne prace kultu prawosławnego, jak np. Liturgierul Dosoftei'a (1679 r.) czy Evanghelie românească (1682 r.).

Idea narodowej niezależności w postaci narodowego języka w liturgii wyszła od samych Słowian, zaś intelektualne podstawy stworzył dla niej Konstantyn Filozof, tj. św. Cyryl. Należy podkreślić, że niektórzy uczniowie św. Metodego znaleźli schronienie w Bułgarii, którzy pod opieką św. św. Klemensa i Nauma rozpowszechniali liturgię słowiańską na Półwyspie Bałkańskim. Tym kim był św. Bonifacy dla Niemców, św.

Și Comparații Români Contemporani, Wyd. Medro, București 1996, Miron C., *Latopisi Ziem Mołdawskiej i Inne Utwory Historyczne* (Tłumaczenie, Wstęp i Komentarz: Czamańska L.), Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1998, Geambasu C., *Przegląd rumuńsko-polskich związków kulturalnych na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Prace Komisji Środkowo-europejskiej Polskiej Akademii Umiejętności*, Tom IX, 2001.

¹⁶ Mistewski Henryk, *Cîteva aspecte din terminologia religioasă în limba română*, w: „Studia Romanica Posnaniensia”, vol. 13, UAM, Poznań 1988, s. 107 et passim.

¹⁷ 5 maja 1985 r. Cerkiew prawosławna w Rumunii obchodziła setną rocznicę uzyskania autokefalii. Po zjednoczeniu Rumunii w 1859 r., a następnie po uzyskaniu niepodległości w 1877 r. autokefalia została zatwierdzona tomosem (dekretem) patriarchy Konstantynopola Joachima IV. W roku 1979 Synod Cerkwi rumuńskiej postanowił, aby zwierzchnik Cerkwi posiadał godność patriarchy. W r. 1979, według oficjalnych danych – Cerkiew rumuńska liczyła 8100 parafii, 9100 księży, 7 seminarów duchownych i 2 fakultety teologiczne. Cerkiew jest podzielona jurysdykcyjnie na 13 diecezji tworzących 5 metropolii. Liczbę wiernych szacuje się na 16 milionów. W Bukareszcie znajduje się Katedra patriarchalna p/w św. Spirydona. Głową Cerkwi prawosławnej w Rumunii jest Jego Świątobliwość Teoctist, którego tytuł kościelny brzmi: Arcybiskup Bukaresztu metropolita ungro-wołoski, patriarcha Rumunii i namiestnik Cezarei Kapadockiej. W 1972 r. Cerkiew rumuńska przyjęła do swej jurysdykcji diecezję Katolicko-Prawosławnego Kościoła Francji, którego zwierzchnikiem jest biskup Germain de Saint-Denis, który w XX wieku wznowił obrządek galikański.

Augustyn dla Anglosasów, na Morawach św. św. Cyryl i Metody, zaś w Bułgarii św. Klemens.¹⁸

Terminologia religijno-kościelna jest odzwierciedleniem historii narodu rumuńskiego, wszystkich jej etapów rozwoju od pradziejów aż po czasy dzisiejsze. Funkcja kulturalna kościoła w Rumunii od najstarszych czasów była znacząca dla całego narodu, zwłaszcza że można mówić o integracji tego kościoła opierającego się na dziedzictwie kulturalnym pochodzenia autochtonicznego zarówno w okresie piśmiennictwa słowiańskiego, jak i w okresie późniejszym – piśmiennictwa rumuńskiego.¹⁹ Przeważającą będzie więc terminologia słowiańska (starosłowiańska) zwłaszcza w okresie początkowym, grecka, sporadycznie węgierska, ale także pojawi się, stanowiąc swoisty fenomen terminologia łacińska, a później francuska.

Zadziwiający jest fakt, że niektóre, najstarsze i być może najważniejsze terminy religijno-kościelne są właśnie pochodzenia łacińskiego, które weszły do języka rumuńskiego drogą ustną. Można więc mówić o tradycji ustnej, aby wymienić takie przykłady jak: *altar* < łac. altarium (ołtarz), *biserica* < łac. basilica (kościół), *cruce* < łac. crux, -cis (krzyż), *Dumnezeu* < łac. domine deus (Pan Bóg), etc. Szczególnie interesującym jest wyraz *biserica* nie bez udziału języka greckiego. Greckie wpływy chrześcijańskie miały zdecydowany udział w zmianach semantycznych w łacinie późniejszej. Grecka terminologia chrześcijańska przenikała do języka łacińskiego drogą bezpośrednią, względnie naukową. Konsekwencje tych zmian odnajdujemy również w języku rumuńskim. Pojęciu kościół odpowiadał w języku łacińskim *ecclesia* < gr. ekklesia w znaczeniu zgromadzenia chrześcijańskiego. Termin ten ma charakter panromański za wyjątkiem języka rumuńskiego. Jednakże język łaciński dysponuje również innym terminem na określenie kościoła, a mianowicie *basilica* < gr. basilikē. Basilica, -ae (w Rzymie) to gmach publiczny, w którym odbywały się rozprawy sądowe. Wyraz ten oznacza również budynek prywatny, przynależny do domu mieszkalnego, zaś od czasów Konstantyna Wielkiego – kościół chrześcijański, bazylikę. Mamy niewątpliwie do czynienia z wyrazem polisemicznym, gdyż pod nazwą tą figurują też greckie opracowania zbiorów justyniańskich rozpoczęte w IX wieku.²⁰

Od samego początku chrześcijanie byli świadomi tego, że stanowią częścią zgromadzenia zwołanego przez Boga. Wyrazem tej świadomości są takie tytuły jak np. Kościół w Jerozolimie, w Antiochii, w Efezie itd.²¹

Tak więc wyraz *biserica*²² w znaczeniu kościół zachował się w języku rumuńskim, a także w języku angielskim: *baselgia*.²³ Pozostałe języki romańskie termin ten derywują od *ecclesia*: *église* (fr.), *yglesia* (hiszp.), *chiesa* (wł.). Słownictwo starochrześcijańskie

¹⁸ Iorga N., *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest 1980, s. 41.

¹⁹ Chițimia I. C., *Coordonate fundamentale ale literaturii române vechi*, w: „Revista de istorie și teorie literară” (extras), T. 29, 2, București 1980, s. 223 et passim.

²⁰ Pińkos Jerzy, *Słownik Łacińsko-Polski*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1993, s. 53.

²¹ Dufour Xavier, Léon, *Słownik Nowego Testamentu*, Wyd. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1986, s. 350.

²² Dialektalnie: *băsearecă* i *băserică*.

²³ Niculescu Alexandru, *Manual de lingvistică romanică, Latinitate – Romanitate*, t. II, Wyd. Universitatea din București, București 1979, s. 182.

jest więc zróżnicowane: w Romanii zachodniej występuje *ecclesia*, podczas gdy we wschodniej *basilica*.²⁴ Język rumuński terminu *basilica*, wzgl. *bazilica* używa najczęściej w odniesieniu do starożytności.

W odniesieniu do wyrazu *Dumnezeu* należy nawiązać do łacińskiego *Dominus*, który wskazuje jasno na pośredni etap ewolucji semantycznej: *Dominus Deus* > rum. *Dumnezeu*.²⁵

Z punktu widzenia historii języka rumuńskiego najstarszą i w zasadzie podstawową warstwę leksykalną stanowią elementy łacińskie. Mamy na uwadze takie przykłady jak: *ajun* od czasownika *ajuna* < łac. *adjunare* (przeddzień, wigilia), *absida* < łac. *absida* (absyda), *binecuvînta* z *bine* + *cuvînta* < łac. *bene* + *conventum* (błogosławić, dobrze życzyć), *boteza* < łac. *baptizare* (chrzcić) i derywat wsteczny *botez* (chrzest), *cer* < łac. *caellum* (niebo), *cler* < łac. *clerus* (kler), *cleric* < łac. lit. *clericus* (kleryk), *crăciun* < łac. *creationem* (Boże Narodzenie) (niektórzy lingwiści są zdania, że wyraz ten derywuje od łacińskiego *calatio*, *calationem*, który u Rzymian oznaczał zwołanie przez kapłanów pogańskich ludu w pierwszy dzień każdego miesiąca), *crede* < łac. *credere* (wierzyć), *credință* < łac. *credentia* (wiara), *creștin* < łac. *christianus* (chrześcijanin), *duminică* < łac. (dies) *dominica* (niedziela)²⁶, *epistolă* < łac. lit. *epistola* (epistoła, list)²⁷, *fecioară* < łac. *fetiola* (dziewica)²⁸, *împărtășanie* (Komunia św.) z *împărtași* z prefiksem *în* + *părtaș* < parte << łac. *pars*, *partis*, *a (se) cumineca* < łac. *communicare* (przyjmować Komunię św.), *închinare* < łac. *inclinare* (pokłon), *înger*²⁹ < łac. *angelus* (anioł), *învia* < łac. *invivare* [= *vivere*] (zmartwychwstać, stąd też *înviere* – zmartwychwstanie), *mesereară*³⁰ < łac. *meserere* (litość), *misă*³¹ < łac. *misa* (msza), *mormînt*³² < łac. *monumentum*, *Născătoare* lub *Sfînta Născătoare* < nasc od *naste* < łac. *nascere* (= naci) Boża Rodzicielka, *Paști* (pl.) < łac. *Paschae* (Wielkanoc), *păcat* < łac. *peccatum* (grzech), *păgîn* < łac. *paganus* (poganin), *predică* < łac. *predicare* (kazanie), *rugăciune*³³ < łac.

²⁴ Ibidem, s. 224.

²⁵ W języku rumuńskim spółgłoska z pochodzi z transformacji *d* (łac.), po którym następuje *e* lub *i*, które przeszły przez stadium *dz* [de + e, i] > (dz) > z, np. *hordeum* > *ordz* > *orz* (jęczmień), *dies* > *zi*, *deus* > *zeu*, *decem* > *zece*, itd., zob. Dimitrescu Florica, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Editura Științifică, București 1967, s. 109.

W języku starorumuńskim istniała postać: *deu*, zaś w pozostałych językach romańskich: *dio* (wł.), *dieu* (fr. i prow.), *deu* (kat.), *dios* (hiszp.), *deus* (port.), zob. Sala Marius, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, Ed. Academiei RSR, București 1970, s. 82.

²⁶ Zob. *Duminică Florilor* = Niedziela Palmowa.

²⁷ Zob. *Noul Testament* (Nowy Testament), np. *Epistola către Romani* a Sfîntului Apostol Pavel, *Epistola către Corinteni* a Sfîntului Apostol Pavel, *Epistola către Galateni* a Sfîntului Apostol Pavel, itd.

²⁸ *Fecioară Maica Domnului*: Matka Boża Dziewica.

²⁹ Zob.: *Înger Păzitor* (Anioł Stróż).

³⁰ Należy do tych terminów Romanii wschodniej, które pojawiły się w pierwszych tłumaczeniach rumuńskich, lecz nieobecnych w zachodnich tekstach łacińskich, gdzie występuje: *miser cordia*, zob. Chițimia I. C., *Coordonate...* op. cit., s. 224. Z kolei *Dicționarul Limbii Române Moderne*, ani też *Dicționar religios* nie podają tego przykładu.

³¹ Wyłącznie w odniesieniu do Kościoła katolickiego.

³² *Obok groapă* < por. alb. *gropë* (grób).

³³ *Obok molitvă* < sł. *molitva* (modlitwa).

rogatio, -onis (modlitwa), Săptămîna Mare < łac. septimana, mare < łac. mas, maris (Wielki Tydzień), suflet < łac. sufflitus (dusza).

W wymienionym wykazie wyrazów łacińskich występują również zapożyczenia nowsze z okresu relatywizacji i romanizacji języka rumuńskiego, np. cler, cleric, a (se) cumineca. Niekiedy występują dwie równorzędne formy synonimiczne, np. a (se) cumineca (stąd też cuminecătura = komunja) i împărtăși. Inne wyrazy pochodzenia łacińskiego, stosunkowo nowsze, nie zostały jeszcze uwzględnione przez słowniki rumuńskie, nawet w specjalistycznym *Dicționar religios* (Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, București 1994). Należy do nich niewątpliwie wyraz monstranță < śr. łac. monstrantia od mōnstrāre = okazywać (monstrancja). Wszedł on do języka rumuńskiego najprawdopodobniej z języka francuskiego: monstrance i jako taki pojawia się w piśmiennictwie dotyczącym szeroko pojętej sztuki.³⁴ Jest wreszcie w obiegu część terminologii łacińskiej z wyraźnym zaznaczeniem (w słownikach), iż dotyczą one kościoła katolickiego, np. crucifix, misă, dieceză < łac. diocesis (diecezja).

Terminologia słowiańska

Rosetti w *Istoria limbii...* op. cit., s. 35-316 wymienia ponad 40 przykładów. Są to wyrazy podstawowe bez derywatów i formacji własnych. Gdyby uwzględnić te ostatnie – wówczas liczba wyrazów pochodzenia słowiańskiego wzrosłaby znacznie. Większość terminologii religijno-kościelnej pochodzenia słowiańskiego przypada na okres od VI do XII wieku, w tym wpływów bułgarskich na koniec XV wieku. Wpływ języka Cerkwi bułgarskiej uwidacznia się po podboju Bułgarii przez Turków, kiedy duchowieństwo bułgarskie szukało schronienia w Rumunii.³⁵ Oto wykaz niektórych terminów pochodzenia słowiańskiego, które wydają się być charakterystyczne dla interesującego nas zagadnienia: agneț < słow. agnicī (okrągły chlebek, często w postaci krzyża, uformowany z mięszu i służący do przygotowywania komunikantów), blagoslovi < słow. blagosloviti (błogosławić), cazanie < słow. kazanije (kazanie), a se căi < słow. kajati se (żałować, przyznawać się do błędów), cădelniță < słow. kadilica (kadzielnica), călugăr < słow. kolegerū << gr. (zakonnik, mnich), colindă < słow. kolenda << łac. , colivă < słow. kolivo (gotowane ziarno z cukrem i orzechami – rozdzielane jako jałmużna w czasie pochówku, kucja pogrzebowa), chivot < słow. kivotū << gr. (naczynie, pudełko z komunikantami przeznaczonymi dla chorych przed śmiercią), cristelniță < słow. krüstilnica (chrzcielnica), duhovnic < słow. duhovnikū (ksiądz, ksiądz spowiadający, osoba duchowna), evanghelie < słow. evanghelije << gr. (ewangelia), icoană < słow. ikona << gr. (ikona), iconostas < słow. iconostasū << gr. (ikonostas), ispită < słow. postwerbalne od ispiti = kusić < słow. ispytati (kuszenie), Isus Hristos (także Hrist, Cristos) < słow. Isusū Xristosū, izbăvi < słow. izbaviti (zbawić), liturghie < słow. liturgija << gr. (liturgia), mitră < słow. mitra (mitra, nakrycie głowy

księdza), mirungere < od mirui < słow. mirovati (namaszczać olejami św.), molitvă < słow. molitva (modlitwa, także spowiedź św.), mănăstire < słow. monastiri << gr. (monaster), molitvelnic < słow. molitvinikū (modlitewnik), mucenic < błg. măcenik (męczennik), pomană < błg. pomana, pomen (jałmużna, dar, dobry uczynek), popă³⁶ < słow. popū (pop), post³⁷ < słow. postū (post), potir < słow. potiri (kielich poślacany lub srebrny, w którym przechowuje się komunikanty), pristol < słow. přestolu (stół pośrodku ołtarza niezbędny w czasie odprawianych uroczystości), slavă < słow. slava (chwała), slujbă < słow. služba (msza, liturgia), stareț < słow. starici (przełożony klasztoru), strană < słow. strana (miejsce siedzące w cerkwi), sobornitate z sobornic + suf. -itate << słow. sūborū (termin starosłowiański używany w liturgii i teologii wschodniej [Credo]), bliskoznaczny greckiemu katholicós = powszechny; wyraz ten podkreśla kolegalność Kościoła jako wspólnoty życia i wiary), taină < słow. tajna (rzecz niepojęta, tajemnica), utrenie < słow. utrinja (wczesna, poranna msza).

Słownictwo religijno-kościelne pochodzenia słowiańskiego jest niezwykle bogate i mieści się w proporcjach obcych wpływów w języku rumuńskim. Rzecz jasna, że nie wszystkie przedstawione tutaj terminy są w dalszym ciągu żywotne, a zatem w powszechnym użyciu. Niektóre z nich, np. cazanie³⁸, pozostały już tylko w starym piśmiennictwie rumuńskim i są z reguły zastąpione neologizmami pochodzenia romańskiego, podobnie jak popă czy też molitvă. Inne wreszcie, jak np. mucenic są używane prawie wyłącznie w książkach do nabożeństwa, kalendarzach cerkiewnych i kalendarzach uwzględniających żywoty świętych (rum. sinaxar < gr. sinaxariou).

Terminologia grecka

Część terminów pochodzenia greckiego przeszła bezpośrednio do języka rumuńskiego, jednak większość z nich należy łączyć z pośrednictwem słowiańskim. Wpływy greckie do VI wieku są widoczne w toponimii i w inskrypcjach, np. anastasis (zmartwychwstanie), catechumenus (catechumen), charisma (charyzma), czy też haeresis (herezja).

Po opuszczeniu Dacji – część populacji zromanizowanej znalazła się poza granicami Cesarstwa, jednakże język łaciński rozwijał się tam w dalszym ciągu, utrzymując kontakt z południem greckim. Pośrednictwu słowiańskiemu, wpływom bizantyńskim język rumuński zawdzięcza takie terminy jak np. corabie (statek żaglowy), czy drum (droga). Cesarstwo bizantyńskie od X-XII wieku miało pośredni kontakt z populacją zromanizowaną naddunajską. Z tego okresu datują się takie toponimy jak Constanta i Calafat. Za pośrednictwem Słowian weszły wtedy do języka rumuńskiego m. in.: cărămidă (cegła), diac (diak), feliu (kromka), lipsi (brakować), părăsi (opuszczać, pozostawiać), itd. Na XIII i XIV wiek przypada rozwój księstw rumuńskich; umacnia

³⁶ Dzisiaj już tylko w języku obiegowym, ludowym.

³⁷ Według tej samej pisowni także w znaczeniu: funkcja, posterunek < fr. poste, względnie jako element kompozycji przymiotnikowej, np. postbelic (powojenny).

³⁸ Zob. w literaturze starorumuńskiej: *Cazania*, Varlaam, *Carte românească de învățătură* z 1643 r., względnie *Cazania de la Govora* – dzieło przetłumaczone na język rumuński przez Silvestru i Udriște Năsturel'a w 1638, a wydane w 1642 r.

³⁴ Zob. Pascu Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania pină în secolul al XVII-lea*, Editura Academiei RPR, Cluj 1954, s. 210.

³⁵ Budziszewska Wanda, *Rumuńska terminologia sakralna*, w: *Materiały sesji naukowej w WSP w Kielcach*, 4-5, XII 1985, „Dziedzictwo misji słowiańskiej Cyryla i Metodego, s. 123.

swoją pozycję kościoła oparty na modelu bizantyńsko-słowiańskim. W tym okresie przenikają przede wszystkim terminy związane z kościołem, jak np. anatemă, arhieru (prałat, archierej), arhimandrit (archimandryta), chir (pan, władca), cimitir (cmentarz) itd.

Oto wykaz dalszych wybranych terminów pochodzenia greckiego: acatist < gr. akatistos – hymn pochwalny, początkowo wyłącznie ku czci Bogurodzicy (akatyśt), anaforă < gr. anafora – podniesienie, wielka modlitwa eucharystyczna stanowiąca część liturgii (anafora), canon < gr. kanon – utwór liturgiczny zbudowany z 8 lub rzadziej 9 pieśni połączonych wspólną melodią (kanon), catehism < gr. katehismos (katechizm), condac < gr. kondakion – pierwotnie bizantyński kondak był skomplikowanym utworem, dziś jego pozostałością jest utwór, czyli kondak jednostronowy (kondak), cimitir³⁹ < gr. kimitirion (cmentarz), doksologia < gr. doksa – opinia, mniemanie, zaszczyt, chwała, pewna forma modlitwy liturgicznej będącej w swej treści uwielbieniem Boga lub Chrystusa (doksologia), eparhie < gr. eparhia (diecezja), icos < gr. oikos – skrócony kanon (ikos), irmos < gr. eirmos, zwany też katavasija < gr. katabasia – pierwszy wers z pieśni cerkiewnej, który wskazuje treść i melodię pozostałych wersów, paraclis⁴⁰ < ngr. paraklissi – mała kaplica obok lub wewnątrz kościoła, parimie < gr. parimia – wybrane fragmenty Starego Testamentu czytane podczas nabożeństw poprzedzających ściśle określone święta w czasie wieczerni po małym wejściu i w czasie nabożeństw wielkanocnych, sinaxar < gr. sinaxarion – książka lub kalendarz ze skróconym omówieniem żywotów św.

Terminologia francuska

Terminologia francuska z zakresu religii i kościoła stanowi najświeższą warstwę leksykalną w języku rumuńskim. Wiąże się ona z okresem reromanizacji języka rumuńskiego od końca XVIII i początków XIX wieku. Zapożyczenia te mają charakter naukowy i ich liczba chociaż w sposób kontrolowany – wzrasta. W procesie reromanizacji języka rumuńskiego w odniesieniu do religii i kościoła bierze udział głównie język francuski, a zupełnie sporadycznie język włoski (zob. np. abat < wł. ab(b)ate (opat), necrolog < wł. necrologio (nekrolog)).

Poniżej wybór niektórych terminów pochodzenia francuskiego: ablutiune < fr. ablution (ablucja), dogmă < fr. dogme (dogmat), episcopat < fr. épiscopat, Euharistie < fr. eucharistie (Eucharystia), hostie < fr. hostie (hostia), iconograf < fr. iconographe (ikonograf), hecatomba < fr. hécatombe, lintoliu⁴¹ < fr. linceul (całun), Mesia < fr. Messie < < łac. lit. (Mesjasz), mister < fr. mystère (tajemnica), misioane < fr. mission

³⁹ Mistowski Henryk, *Aktualna wykładnia gr. koimēterion, Próba analizy etymologiczno-semantycznej w językach romańskich i innych*, w: „Studia Romanica Posnaniensia”, UAM, vol. 16, Poznań 1991.

⁴⁰ Mistowski Henryk, *Cîteva aspecte...*, op. cit., s. 110-112.

⁴¹ W użyciu również (zwłaszcza w książkach do nabożeństwa) giulgiu < węg. gyolcs, zob. artykuł: Mistowski Henryk, *Rumuńska terminologia religijna a problem słowników*, w: „Studia Romanica Posnaniensia”, UAM, vol. 14, Poznań 1990.

(misja), orgă < fr. orgue (organy), osana⁴² < fr. hosanna (hosanna)⁴³, pascal < fr. pascal (przym. wielkanocny), pelerin < fr. pèlerin i peregrin < fr. pèrègrin (pielgrzym), penitent < fr. pénitent (penitent), prezbiteriu < fr. presbytère (prezbiterium), profan < fr. profan (profan), schisma < fr. schisme, transept < fr. transept (transept), triptic < fr. triptique << gr. (tryptyk). Niektóre z wymienionych terminów mają odniesienie wyłącznie do kościoła katolickiego, np. hostia czy prezbiteriu.

Wnioski

Próba przeglądu terminologii religijno-kościelnej w języku rumuńskim wyraźnie odzwierciedla historię języka rumuńskiego, jego poszczególne etapy ewolucji i współczesne tendencje. W terminologii religijno-kościelnej tego języka składają interesującej nie tylko z punktu widzenia językoznawczego odnajdujemy wpływ obce, charakterystyczne dla języka rumuńskiego w ogóle. Nie ulega dzisiaj wątpliwości, że najważniejszą warstwę leksykalną języka sakralnego stanowią elementy łacińskie, podobnie zresztą jak w całym języku rumuńskim. Historia sprawi, że do języka rumuńskiego dojdzie duża liczba terminów pochodzenia słowiańskiego. Zgodnie z pragmatyką procesu relatywizacji i reromanizacji, terminy te (m. in. słowiańskie) winne być wyeliminowane. W przypadku Kościoła rumuńskiego proces ten przebiega raczej opornie, gdyż tradycja jest silniejsza od tendencji lingwistycznych. Nie można bowiem w sposób mechaniczny wprowadzać terminów nowoczesnych, które okazały się nieprzystawialne czy wręcz niezrozumiałe. Napór neologizmów romańskich, głównie francuskich jest jednak ogromny i w tej sytuacji stare terminy, wręcz archaizmy wypadają z użycia, zachowując się jedynie w poszczególnych działach liturgii, modlitwach, modlitewnikach i w języku kolokwialnym – typowym przykładem może być termin popă, który nie odpowiada już współczesnym wymogom nazewnictwa kościelnego (prawosławnego) i nosi wręcz cechy deprecjacji (klecha). W zaistniałej sytuacji w języku rumuńskim pojawiły się formy podwójne, a nawet potrójne, które jednoznacznie wskazują na stopień ewolucji języka rumuńskiego. Oto kilka charakterystycznych przykładów: blagoslovi – binecuvînta, cazanie – predică – omilie < ngr. omilia, molitvă – rugăciune, molitvelnic – carte de rugăciuni, izbăvi – a (se) salva, a scăpa < łac. exappare, mucenic – martir, popă – preot, slavă – glorie – laudă, teină – secret, itd. Szczególnie mocną pozycję w leksyce religijno-kościelnej języka rumuńskiego zajmuje przymiotnik i rzeczownik sfint < słow. sventŭ, łącznie z jego derywatami. Występuje on również w syntagmach pochodzenia słowiańsko-łacińskiego, jak np.: Sfinta Cruce – św. krzyż, Sfintul Botez – chrzest św., Sfinta Treime i w dalszym ciągu jeszcze Sfinta Troiță – Trójca św., Sfinta Scriptură – Pismo św., Sfintul Înger Păzitor – św. Anioł Stróż, itd. Termin ten nie stanowi jeszcze konkurencji w stosunku do łacińskiego sanctus i francuskiego saint, chociaż w starej toponimii rumuńskiej znajdują się liczne przykłady z charakterystyczną zredukowaną łacińską grupą konsonantyczną nct poprzez wyeliminowanie spółgłoski środkowej (afereza): sanctus > simpt >> sint

⁴² Niektóre źródła (m. in. *Dicționar religios*) wskazują na pochodzenie słowiańskie: osanna.

⁴³ Hosanna < hebr. hosziana „na pomoc” od rdzenia hoszia „ocalać”. Wyrażenie to może również pochodzić od aramejskiego uszena (potega) i wtedy oznaczałoby: „chwała niech będzie”.

>>> sîn „sfînt”.⁴⁴ Stąd też nazwy miejscowości: *Sîngiorgiu* i *Sîngeorz* (św. Jerzy)⁴⁵, *Sîntoader* (św. Teodor), *Sînvasiiu* (św. Bazyli), *Sînicoară* (św. Mikołaj), *Sîmpietru* (św. Piotr), *Sîntămaria* (św. Maria). Do szczególnie rzadkich i wyjątkowych w rumuńskiej terminologii religijno-kościelnej należy termin *mîstru* polskiego pochodzenia < mistrz, jako tytuł hierarchiczny w organizacjach kościelnych. Kontakty polsko-rumuńskie głównie w odniesieniu do Mołdawii, szczególnie bliskie i owocne w XVII wieku nie zaowocowały przeniesieniem polskiej terminologii religijno-kościelnej do języka rumuńskiego, mimo obecności polskich placówek katolickich. W Jassach (Iași) zainstalowali się Jezuici prowadzący Seminarium kształcące księży katolickich, podczas gdy w okolicach Bacău działał klasztor polskich Franciszkanów.⁴⁶

Polską terminologię religijno-kościelną można spotkać w „Dokumentach Słowiańsko-Mołdawskich” (Documentele slavo-moldovenești), zwłaszcza w części tzw. zewnętrznej (externe), ale wyłącznie w odniesieniu do osób i instytucji kościelnych w Polsce⁴⁷, np.: *biskup*, *chrześcijanin*, *kapłan*, *majestat*, *poganim*. Można nawet mówić o różnorodności tej terminologii i dobrym rozeznaniu w Rumunii polskich realiów kościelnych, aby wymienić dalsze przykłady⁴⁸: *Bernardyni*, *Matka Boża*, *papież*, *prałat*, *krzyż* itd.

Można sobie zadać pytanie, czy wpływy słowiańskie w rumuńskich tekstach liturgicznych są wyczuwalne, względnie stanowią przeciwwagę dla leksyki języka rumuńskiego pochodzenia łacińskiego i romańskiego?

Zjawisko powyższe można zilustrować na podstawie rumuńskiego tekstu *Pater noster*⁴⁹ z równoległym tekstem łacińskim. Oczywiście jednostkowe porównanie 2 tekstów nie może być czynnikiem decydującym, jednak daje pewną orientację.

Rumuński tekst *Pater noster*:

Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfîntăscă-se numele Tău; vie împărăția Ta; facă-se voia Ta; precum în cer așa-și pe pămînt. Pîinea noastră cea spre ființa dă-ne-o nouă astăzi și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșelilor noștri; și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău. Amin.

⁴⁴ Dimitrescu Florica, *Introducere...* op. cit., s. 44.

⁴⁵ Zob. Budziszewska Wanda, *Rumuńska terminologia...* op. cit., s. 125.

W obyczajowości ludowej nazwa *Sîntgeorzul* (syntagma *Sfînt i George*) także jako święto znamionujące rozpoczęcie prac wiosennych w polu.

⁴⁶ Iorga Nicolae, *Propaganda catolică a Iesuitilor poloni în Moldova*, w: *Istoria Bisericii Românești*, București 1929, s. 195.

⁴⁷ Mistewski Henryk, *Recepcja polskich...* op. cit., s. 47-48.

⁴⁸ Mitu Mihai, *Termeni de origine polonă în Documentele slavo-moldovenești*, w: „Romanoslavica”, București 1963, s. 206-207.

⁴⁹ Tekst modlitwy pochodzi z *Carte de rugăciuni*, Wyd. Mitropoliei și Sucevei, Mănăstirea Neamț, 1982, s. 259.

Łaciński tekst *Pater noster*:

Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum; adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua, sicut in coelo, et in terra.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie; et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris et ne nos inducas in tentationem; sed libera nos a malo. Amen.

Rumuński tekst modlitwy bardziej rozbudowany (61 jednostek leksykalnych) od tekstu łacińskiego (50) zawiera zaledwie 5 terminów pochodzenia słowiańskiego: *sfîntăscă* (tyb rozk. od *a sfînti* << st. słow. *sventiti* (święcić)), *voia* < st. słow. *volja* (wola), *ispită* od *ispiti* (kusić) < st. słow. *ispytati*, *izbăvește* od *izbăvi* (zbawić) < st. słow. *izbaviti*.

Wyjaśnienia wymaga początek (tytuł modlitwy) w języku rumuńskim: *Tatăl nostru*⁵⁰ wobec łacińskiego: *Pater noster*. Język rumuński przejął wiele terminów z łaciny ludowej i nie dysponuje takimi przykładami jak *pater*, lecz *tata*, nie *mater*, lecz *mamma*, nie *via*, lecz *callis*, itd. Rumuński termin nawiązuje do aramejskiego *Abba*, odpowiednika hebrajskiego *ab* w znaczeniu polskiego „tato”. Termin ten występuje często w nauczaniu Jezusa. Z kolei zwrot: „*vie împărăția Ta*” wobec łacińskiego „*adveniat regnum tuum*” wykazuje różnice semantyczne. Termin *împărăția* wprawdzie pochodzi z łacińskiego (z *împărat* + suf. *-ie* < łac. *imperator*), nie nawiązuje do łacińskiego „*adveniat regnum tuum*”, lecz do wzorca słowiańsko-bizantyńskiego, gdzie mamy w transliteracji łacińskiej: *căsarstviie Tvoje*. Podobnie można wyjaśnić również zakończenie modlitwy: *amin* (*amins*). Można również wziąć pod uwagę charakterystyczne i znane zwroty liturgiczne i modlitewne: „*Luați, mîncăți acestă este Trupul meu*” (Bierzcie i jedzcie to jest Ciało Moje), „*Beți dintru acestă toți, că acestă este Sîngele Meu*” (Pijcie z tego wszyscy, to jest Krew Moja), „*în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh*” (W imię Ojca...). Analiza leksykalna tych zwrotów wykazuje jednoznacznie przewagę, a nawet wyłączenie terminologii łacińskiej.⁵¹

W nawiązaniu do prezentowanej modlitwy *Tatăl nostru* warto nadmienić, że jej tekst ma również reperkusje polskie. Jednym z pierwszych i nielicznych tekstów rumuńskich napisanych alfabetem łacińskim z XVI wieku był tekst modlitwy *Tatăl nostru*. Autorem tekstu łacińskiego jest erudyta Luca Stroici, zwany ojcem filologii łacińsko-rumuńskiej.⁵² Luca Stroici ofiarował w 1593 r. tekst modlitwy encyklopedyście

⁵⁰ Niektóre wersje „*Pater noster*” w języku rumuńskim, w tym także Coresiego, jak również wersje łacińską i słowiańską zgromadził Widlak S., w: *Culegere de texte românești vechi (Cu comentarii și glosar etimologic)*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1984, s. 24-25. Na temat innych rumuńskich wersji *Tatăl nostru*, które pojawiły się w XVII-XVIII w. w zbiorach zachodnich, np. *Stiernehelm*, zob. *Coseriu Eugenio, Limba Română În Fața Occidentului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca 1994.

⁵¹ *Luați* z *lua* < łac. *levare* (brać), *mîncăți* z *mînca* < łac. *manducare* (jeść), *acest*, *acesta* < łac. *ecce* – *istu*, *ecce* – *ista* (zaimek wsk. ten, ta), *trupul* < st. słow. *trupu* (ciało). *Beți* z *bea* < łac. *bibere* (pić), *dintru* < łac. *de* + *intru* (przymek z, od, przez), *că* < łac. *quod* (spójnik że), *sînge* < łac. *sanguis* (krew).

În < łac. *in* (przymek w), *nume* < łac. *nomen* (imię), *și* < łac. *sic* (spójnik i), *fiul* < łac. *filius* (syn), *al* < łac. *illum*, *illam* (rodzajnik).

⁵² Zob. Hăjdeu B. P., *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*, București 1864, s. 10-13.

polkiemu Stanisławowi Sarnickiemu, który go opublikował w tym samym roku w Krakowie, w *Statua y Metryka Przywilejów Koronnych*.⁵³

Rumuńska terminologia kościelno-religijna jest poddawana procesowi reromanizacji podobnie jak całe słownictwo rumuńskie, jednakże proces ten jest w tym przypadku powolny i ostrożny. Adaptacja neologizmów⁵⁴ romańskich, zwłaszcza pochodzenia francuskiego nie naraża większych problemów semantycznych i fonetycznych. Struktura leksykalna języka rumuńskiego⁵⁵, w tym także sakralnego kształtowała się na granicy między Wschodem i Zachodem, podobnie jak cała kultura rumuńska i tradycje narodowe. Oświecenie rumuńskie rozwijało się poprzez waloryfikację w XVIII wieku elementów humanizmu łącznie z elementami Oświecenia francuskiego i włoskiego. Wiek XVIII w Rumunii jest okresem przejścia nie tylko od Wschodu do Zachodu, ale także od średniowiecza do epoki nowoczesnej. Można mówić w tym okresie o połączeniu duchowości wschodniej, bizantyńskiej z wpływami zachodnimi.

Lingwista i pisarz Heliade Rădulescu (1802-1872) tworzy język kultury rumuńskiej w znaczeniu romańskim, zmieniając orientację wschodnią na zachodnią. W XIX wieku można więc mówić o okcydentalizacji języka i kultury rumuńskiej. Jest to fenomen kulturalny świadomy i konsekwentny. Język i kultura rumuńska spotykają się z Romanią Zachodnią po przerwie trwającej 12 wieków (VI-VII – XVIII-XIX). Okcydentalizacja kultury rumuńskiej nie oznacza wszakże reorientacji od ortodoksyzmu do katolicyzmu łacińskiego w dziedzinie wiary i religii. Chodzi tutaj o okcydentalizację języka kultury religijnej – prawosławnego w Rumunii. Intelktualiści rumuńscy na czele z filozofami N. Ionescu i M. Eliade promowali nowoczesną kulturę, ale nie promowali kościoła łacińskiego.

Szczególnie wymowny w tym względzie jest tekst pochodzący z 1942 roku, a opublikowany dopiero w 1994r., w którym rumuński autor stwierdza: „Izolacja ortodoksyzmu wschodniego od Zachodu chrześcijańskiego była w przeszłości nieszczęśliwym. Szczególnie my Rumuni czego możemy oczekiwać od Rosjan, Bułgarów, Serbów i Greków? Czyż z ich powodu mamy skazać się na wieczną izolację religijną od narodów łacińskich, którym zawdzięczamy w naszej świadomości odrodzenie? Nie chodzi o to, abyśmy stali się „katolikami”, ale z całą szczerością i miłością musimy poszukiwać sposobów odbudowy jedności chrześcijańskiej.”⁵⁶

⁵³ Na temat łacińskiej wersji Tatăl nostru z 1593 r., zob. m. in.: *Crestomație Romanică* (red. Iordan Iorgu), t. I, Ed. Academiei RPR, București 1962, s. 190-191, Dimitrescu Florica, *Corespondențe româno-polone în scrierea românească din secolul al XVI-lea*, w: *Relații culturale româno-polone* (red. Petrică Ion), Wyd. Universitatea din București, București 1982, s. 63-70, Mistowski Henryk, *Le "Pater Noster" roumain dans la transcription latine*, w: „*Studia Romanica Posnaniensia*”, UAM, vol. 10, Poznań 1983, Widłak Stanisław, *Culegere de texte...* op. cit. s. 41.

⁵⁴ Zob. m. in. Mistowski Henryk, *Les influences slaves et la reromanisation du roumain*, w: „*Studia Romanica Posnaniensia*”, UAM, 4, Poznań 1978, s. 95-97.

⁵⁵ W Polsce badaniami nad słownictwem romańskim, w tym także rumuńskim poprzez porównywanie fragmentów Ewangelii zajmuje się wybitny romanista z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prof. W. Mańczak. Zob. m. in.: *O klasyfikacji języków romańskich*, w: „*Studia Romanica In Honorem Stanislas Gniadek*”, PTPN, Poznań 1994, s. 34-37.

⁵⁶ Ghibu Onisfor, *Chestiunea Reunificării Religioase*, w: „*Manuscriptum*”, 1-4, București 1994, s. 186 (tłum. H. Mistowski).

Stanowisko Kościoła Prawosławnego w Rumunii wobec łacińskiego pochodzenia słownictwa religijno-kościelnego

W *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*⁵⁷ znajdujemy bardzo wymowny podtytuł: *Credință Nouă, Limba Nouă. Mărturii Lingvistice În Sprijinul Vechimii Creștinismului La Români*.⁵⁸

Autor wymienionego dzieła pisząc o bogatym zasobie leksykalnym pochodzenia łacińskiego w języku rumuńskim, rozpatruje go w kontekście wprowadzenia chrześcijaństwa wśród Rumunów. Punktem wyjścia jest podział na pięć okresów w historii Kościoła Rumuńskiego, a mianowicie: okres dakorumuński lub prarumuński⁵⁹ (II – VI w.), wczesne średniowiecze (VII – XIV), średniowiecze (XIV – XVIII), okres nowoczesny (XIX) i okres współczesny od 1918 roku.⁶⁰

Autor jest zdania, iż niektórzy spośród licznych kolonistów sprowadzonych przez Trajana na tereny Dacji – byli chrześcijanami. Pochodzili oni z Panonii, Dalmacji i Mezji, a nawet z terytoriów oddalonych takich jak Macedonia, Tracja, Grecja, gdzie chrześcijaństwo było już ugruntowane.⁶¹ Autor powtarza za lingwistami rumuńskimi, głównie za Rosettim, iż bogate, podstawowe pojęcia wiary oraz terminologia chrześcijańska pochodzenia łacińskiego są faktem bezdyskusyjnym. Należy zgodzić się z wywodami autora o stosunkowo skromnym nazewnictwie łacińskim w odniesieniu do organizacji Kościoła i samego kultu, albowiem kształtowanie Kościoła w regionach naddunajskich miało miejsce znacznie później, tj. w okresie bezpośrednich kontaktów ze Słowianami. Autor ma świadomość tego, iż większość terminów pochodzenia łacińskiego w języku rumuńskim różni się od tych, którymi posługuje się Kościół Zachodni.

Oznacza to, że Dako-Rzymianie nie przyjmowali chrześcijaństwa za sprawą misjonarzy zachodnich, lecz – księży tubylców. Z tych też względów teologiczna leksyka rumuńska nie posiada takich terminów i wyrażań jak: *Creator mundi* (Făcătorul lumii), *ecclesia* (biserica), *regnum Dei* (Împărăția lui Dumnezeu), *Virgo* (Fecioară), *Oratio* (rugăciune), *Pater* (Tată, Părinte), *incarnatio* (întropare), *assumptio* (înălțare), *redemptio* (răscumpărare), *resurrectio* (înviere), *remissio* (iertare)⁶², etc.

Terminologia łacińska pojawiła się nie tylko w Dacji, lecz na całym terytorium zamieszkałym przez Daków, oraz na całej przestrzeni bałkańsko-naddunajskiej, tzn. w grupie prowincji – Illyricum.

Wydaje się, że badania nad słownictwem teologicznym języka rumuńskiego nie stanowią zamkniętej karty, że leksyką teologiczną języka rumuńskiego winni

⁵⁷ Păcurariu Mircea, prof. dr ks., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Wyd. „Știința”, Chișinău 1993.

⁵⁸ Nowa Wiara. Nowy Język. Świadczenia Lingwistyczne Na Poparcie Wielowiekowego Chrześcijaństwa Wśród Rumunów.

⁵⁹ Prarumuński (străromân), także w odniesieniu do języka rumuńskiego, pierwotnego. W użyciu są także inne określenia: limba română primitivă, română comună wgl. protoromână.

⁶⁰ Păcurariu Mircea, op. cit., s. 15.

⁶¹ Ibidem, s. 22-23.

⁶² Ibidem, s. 27.

zainteresować się lingwiści w większym niż do tej pory stopniu. Zachodzi potrzeba prowadzenia bardziej kompleksowych badań, w tym także w kierunku Illyricum.

Tak się bowiem składa, iż lingwiści, nie tylko rumuńscy, szukając śladów podobieństwa w języku albańskim, ograniczają się tradycyjnie do wybranych dziedzin takich jak: terminologia abstrakcyjna, rolnictwo, pasterstwo, fauna i flora, całkowicie pomijają takie pola semantyczne jak: wiara – kościół – religia. Tymczasem zupełnie pobieżny rzut oka na podstawowe słownictwo kościelno-religijne w języku albańskim dostarcza ciekawego materiału. Termin Bóg w języku albańskim nosi nazwę *Perëndi*⁶³ (por. rum. *părinte*), ołtarz w języku albańskim: *altar* (por. rum. *altar*), krzyż w języku albańskim: *kryg* (por. rum. *cruce*).⁶⁴

Badania nad słownictwem albańskim⁶⁵ mogą też być przydatne dla językoznawstwa ogólnego.⁶⁶

Stanowisko Kościoła Prawosławnego w Rumunii (*Biserica Ortodoxă Română*) w odniesieniu do terminologii łacińskiej jest jednoznaczne i podtrzymujące wyniki badań lingwistów rumuńskich. Wszystko wskazuje na to, że słownictwo rumuńskie w Kościele Prawosławnym będzie się stopniowo wzbogacać o dalsze terminy pochodzenia łacińskiego. Trzeba jednak uwzględnić wykształconą przez wieki tradycję i posługiwanie się nie tylko w cerkwi, ale także w piśmiennictwie religijnym i literackim określonym słownictwem.

Przykładem może być wyraz: *naos* (nawa główna) < gr. *naos*, używany przemiennie z wyrazem *navă* (nawa) < fr. *nave* << łac. *navis*; ten ostatni zwłaszcza w architekturze.⁶⁷

Najbardziej jednak frapującym przykładem wydaje się być termin już wcześniej sygnalizowany, a mianowicie *popă* (pop). Wedle *Dicționarul Limbii Române Moderne* (op. cit.) wyraz ten posiada aż cztery różne znaczenia: 1. ksiądz, 2. nazwa jednej z kart do gry, 3. nazwa snopu (zboża) w stogu, 4. nazwa pewnej części urządzenia w grze w kręgle. Rozbieżność semantyczna wręcz nieprawdopodobna. Polisemantyzm tego wyrazu doprowadził do powstania wielu przysłów, porzekadeł i wyrażań, w których ksiądz (*popă*) jest pokazywany często w niekorzystnym świetle.⁶⁸

⁶³ Albańskie *ë* odpowiada rumuńskiej samogłosce *ă*, zob. np. alb. *pëliare* i rum. *pălărie* (kapelusze).

⁶⁴ Rumuńskie *cruce* odnajdujemy w serbsko-chorwackiej toponimii: *Kručićine*, zob. Rosetti Al., *Istoria Limbii Române*, IV, V, VI, Editura Științifică, București 1966, s. 129.

⁶⁵ Frapujący w tym względzie jest m. in. termin albański *Kishë* (kościół) ze względu na greckie pochodzenie nazwy kościoł w językach germańskich: *Kirch/e* (niem.), *church* (ang.), *kyrkán* (szw.).

⁶⁶ Na temat języka albańskiego w kontekście języków Ligi bałkańskiej zob. prace: Gogolewski Stanisław, *Kategoria przypadka w słowiańskich i romańskich językach ligi bałkańskiej*, Acta Universitatis, Łódź 1982.

⁶⁷ Zob. m. in.: Ionescu Grigore, *Arhitectura populară în România*, Wyd. Meridiane, București 1971, s. 35-37.

⁶⁸ – A plăti ca popa = a plăti sigur și pînă la ultimul ban (Płacić jak pop = płacić pewnie co do grosza)

Popa prostul = numele unui joc de cărți (Głupi pop = nazwa pewnej gry w karty)

Fă ce zice popă dar nu face ce face el (Rób, co mówi pop, ale nie rób tego, co on robi [przystawie].)

Z kolei *Dicționar religios* (op. cit.) wyraźnie już wskazuje, że *popă* jest terminem popularnym, ludowym, obiegowym.

Przytoczone powyżej fakty wskazują jednoznacznie, iż preferowaną formą jest *preot*.

W praktyce (w mowie i piśmiennictwie) dochodzi jednak do sytuacji zaskakujących. Oto znakomity pisarz rumuński Gala Galaction⁶⁹ (1879-1961), autor głośnych powieści, nowel, tłumacz Biblii, w swojej twórczości używa zarówno terminu *preot* jak i *popă*. Nadmienić również należy, że G. Galaction był księdzem prawosławnym. Uściślić wszakże należy, że większość akcji jego twórczości rozgrywa się na prowincji, gdzie prosi ludzie – często jego bohaterowie, używają starego i tradycyjnego terminu *popă*. Taka sytuacja odnosi się w zasadzie do całej literatury beletrystycznej w Rumunii. Warto w tym względzie sięgnąć do rumuńskiego piśmiennictwa historycznego. Okaże się, że autorzy, pisarze i kronikarze XVII – XVIII w., którzy często pełnili ważne funkcje polityczne, poświęcając wiele miejsca kościołowi, w zasadzie nie posługują się terminem *popă*. Kronikarz moldawski Miron Costin (1633-1691), autor *Letopiseșul Țării Moldovei* używa wyłącznie terminu *preot*. Kanclerz (logofăt) moldawski Eustratie w latach 1635-1648 zebrał i opracował zbiór tekstów prawnych dotyczący księży, zakonników i mnichów pod ogólną nazwą *Pravilă aleasă* (praca w rękopisie). Autor posługuje się wyłącznie tym terminem, najczęściej z rodzajnikiem określonym *preotul*. Podobnie czyni Dimitrie Cantemir (1673-1783), autor dzieła *Descriptio Moldaviae*, w którym termin *preot* występuje w wielu odmianach fleksyjnych.

We współczesnych rumuńskich książkach do nabożeństwa (*carte de rugăciuni*), niezależnie od wielu tytułów hierarchów kościelnych, występuje wyłącznie termin *preot*.⁷⁰

Warto jeszcze raz powtórzyć, iż podstawowe słownictwo Kościoła Prawosławnego jest takie samo jak w Kościele łacińskim, podczas gdy dalsza terminologia różni się w sposób zasadniczy od słownictwa w Kościele zachodnim.

Niekiedy zaś ten sam termin wspólny dla Ortodoksyzmu i Kościoła łacińskiego różni się pod względem semantycznym. Tak np. termin *consistoriu* < łac. *consistorium* (konsystorz) w Kościele Prawosławnym jest organem dyscyplinarnym, orzekającym przewinienia księży, podczas gdy w Kościele Katolickim jest to zgromadzenie kardynałów. Innym przykładem może być termin *enciclică* < fr. *encyclique*, który dla Prawosławia stanowi List synodalny skierowany do duchowieństwa i wiernych z okazji kanonizacji świętego, zaś dla Katolików List papieski skierowany do duchowieństwa, zgromadzeń zakonnych i wiernych, a dotyczących spraw religijnych, etycznych, moralnych, a także spraw społeczno-politycznych. Innym razem mamy do czynienia z terminem polisemantycznym o tej samej pisowni, jednak różnego pochodzenia. Termin *ostie* < łac. *hostia* z wyraźnym zaznaczeniem słownikowym, iż dotyczy Kościoła

⁶⁹ Właściwe nazwisko: Grigore Pisculescu, autor m. in. takich utworów jak: *De la noi la Cladova, Moara lui Călfar, Gloria Constantini, Bisericața din Râzoare, Roxana, Papucii lui Mahmud*.

⁷⁰ W związku z *preot*, zob.: *preoteasă* (żona księdza prawosławnego), *preotesca* (przym. księży), *preoție* (ogół duchownych), a *preoți* (czas. być wyświęconym na księdza).

Katolickiego, oraz ostie < słow. ostī (ostrzy przyrząd służący do wykrawania komunikantów).

Śledząc leksykę teologiczną języka rumuńskiego należy mieć na uwadze historyczne korzenie, z których wyrósł Kościół Prawosławny w Rumunii. Wystarczy sięgnąć do omawianej już i wspólnej przecież dla chrześcijan modlitwy Ojciec nasz (Tatăl nostru), by dostrzec leksykalne i semantyczne różnice.

Nie tylko w tej modlitwie, ale także w Biblii i w całym piśmiennictwie rumuńskim nie znajdziemy określenia rege (król) dla nazwania Pana Boga, lecz Împărat. Uwaga ta nie dotyczy jedynie króla Heroda, gdzie odpowiednio mamy regele Irod.

Modlitwa Tătăl nostru odmawiana w cerkwi, kończy się trzykrotnym wezwaniem, niezwykle wymownym w tym względzie: Veniți să ne închinăm Împăratului nostru Dumnezeu.⁷¹ W tym sensie słownictwo religijne (prawosławne) w Rumunii różni się od słownictwa katolickiego i grekokatolickiego w tym kraju. Wystarczy sięgnąć do wydawnictwa Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Rumunii, by przytoczyć następujący fragment: „Unde este regele iudeilor care s-a născut? Am văzut steaua de Răsărit și am venit să ne închinăm lui.”⁷² W książce *Dascălii Blajului*⁷³ poświęconej luminarzom i duchownym Kościoła Grekokatolickiego w Rumunii znajdziemy terminologię obcą Kościołowi Prawosławnemu w tym kraju, jak np. sufragan < fr. suffragant << niem. Suffragan, episcopie sufragane (biskupstwo pomocnicze), vicar < fr. vicaire << łac. vicarius, canonic < łac. canonicus, capitul (kapituła) < łac. capitulum, prefect < łac. praefectus, prepozit (łac. praepositus), capelan < wł. cappellano, prelat⁷⁴ (prałat) < fr. prelat << łac. praelatus, itd. itd.

Wszystko wskazuje na to, że będą się zacierać różnice między niektórymi terminami bez względu na ich pochodzenie, tradycje i przyzwyczajenia. Do takich terminów z pewnością należy: eparhie < ngr. eparhia, który z powodzeniem bywa zastąpiony synonimem pochodzenia łacińskiego episcopie, a nawet neologizmem francuskim diocesză.

Trzeba też podkreślić dużą tolerancję⁷⁵ i roztropność Kościoła Prawosławnego w Rumunii w kultywowaniu tradycyjnej leksyki, a z drugiej strony do promowania bez pośpiechu nowoczesnej i niezbędnej terminologii. Dobrym przykładem tutaj jest wydany w Rumunii w 1994 r. *Dicționar religios*. Jego autor, prawosławny ksiądz Ion M. Stoian uwzględnił w nim ponad 5 tysięcy haseł dotyczących koncepcji, prądów, praktyk i doktryn religijnych, które pojawiły się w ciągu wieków. Rzecz jasna główny akcent w doborze haseł dotyczy Prawosławia w Rumunii, jednakże spora ich część dotyczy Kościoła Katolickiego, a także innych kościołów, a nawet sekt religijnych.

⁷¹ Pokłonimy się Cesarzowi naszemu Panu Bogu.

⁷² „Gdzie jest król żydowski, który się narodził? Widzieliśmy gwiazdę Wschodu i przybyliśmy, aby pokłonić się mu”, w: *Biblia Pentru Adolescenți. Culegere de texte biblice* (pod auspicjami Arcybiskupstwa Rzymsko-Katolickiego w Bukareszcie), Wyd. Verbo Divino, Navarra (Hiszpania) 1993, s. 112.

⁷³ Comșa Nicolae, Seiceanu Teodor, *Dascălii Blajului*, Wyd. Demiurg, București 1994.

⁷⁴ Godności duchowieństwa w Kościele Prawosławnym w Rumunii są następujące: patriarh, mitropolit, arhiepiscop, episcop, protoiereu (protoprezbiter), preot paroh (ks. proboszcz).

⁷⁵ Na temat tolerancji religijnej w Rumunii, zob. m. in.: Hasdeu B. P., *Istoria toleranței religioase în România*, Wyd. Saeculum București – Î.E.P. Știința Chișinău, 1993.

Autorowi nie przeszkadza, aby obok np. rumuńskiego omofor < st. słow. omoforū << gr., podać odpowiednik w Kościele Katolickim paliu < łac. pallium (paliusz). Słownik ten jest nieocenionym źródłem także dla lingwistów zajmujących się badaniami nad leksyką teologiczną. Omawiany słownik jest poprzedzony XVII-wiecznym mottem, którego autor Simion Ștefan⁷⁶ zasługuje na to, aby go raz jeszcze przypomnieć:

„... Cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni care împlă în toate țările, așa și cuvintele acelea sînt bune carele înteleg toți.”⁷⁷

⁷⁶ Simion Ștefan (? – 1656), metropolita Siedmiogrodu, który w przedmowie do Nowego Testamentu z 1648 r. dał charakterystyczną wykładnię n/t. „przeplwyu słów”.

⁷⁷ „... Słowa powinny być jak pieniądze, a tylko te pieniądze są dobre, które krążą we wszystkich krajach, podobnie tylko takie słowa są dobre, które są zrozumiałe przez wszystkich.”